

Fenn a szakadékban

Sziji Ferenc: A kórház tetején

1956-ban született Mohá-
cson. Költő, irodalomtörté-
nész, műfordító, esszéista.
Legutóbbi írását 2015. 2.
számunkban közöltük.

Elszakadni a Földtől, felrugaskodni az ég felé: ez a mámoros szán-
dék mindig emberinél nagyobb erőfeszítésre utal, és megilletődésre
indítja az olvasót. Közelebb férkőzni a Naphoz, és mégsem tudni
szabadulni a Földtől: az ilyen metafizikus tény pedig — már Ika-
rosz és a részvétlen apa, Daidalosz ideje óta — egyenesen megrázza
a történet hallgatóját. Mióta megszülettünk, itt tartózkodunk a Föl-
dön, adódnak pillanatok, sőt életszakaszok (egyik-másik emberi
alkat egész életében viaskodik ezzel a képzettel), hogy felfele repül-
jünk, hiszen odafenn lakik a kék Úristen, és aki *szálla alá poklokra*, az
is a magasságot célozta meg végül, ha igaz, hogy üdvösségre jutott.

Akadtak hangok a világirodalomban, akik egyenesen a felfele zu-
hanásról beszéltek (Hölderlin, Tompa Mihály), s azt sejtették: egyszeri
isteni érdem magas zuhanással megérkezni a halhatatlanság síkjaira.
Az egyik legnagyobb magyar szellem, Bessenyei György *A Holmiban*
megvesztegető pontossággal ábrázolja az emberi szív hatalmas szé-
dületét, amely addig-addig forog, míg el nem tűnik a világból a ma-
gasság felé, hogy ismert életén kívül találjon üdvöt. Bizonyos, hogy is-
tent talál a nyugtalanság? Bizonyos, hogy magaslatokon él a csoda?
Többet látunk-e, nagyobb boldogságot lelünk, ha fentről tekintünk a
világra, mint ha megpróbáljuk felfogni a mellettünk futókat? Besse-
nyei soraiból (de *A kis hercegből* is) azt érezzük, a tisztességes embe-
reknek nem itt kellene élniük, hanem valami mástól és másnak te-
remtett bolygón. „Nézd meg e világot, mit mivel, és kérgyed osztán, ha
ember-é az Ember? Elragadt engemet is a szívem, tanulni indultam, nyugo-
dalmat, erőt, nagyságot kerestem, azt véltem, mint a gyermek, hogy ha magas
hegyre mászok, onnan elérem az eget — feltörekedtem, és látom, hogy a leg-
nagyobb hegy tetejéről éppen annyira van, mint a legmélyebb barlangnak fe-
nekéről.” Az efféle felvetésben, úgy tűnik, többnyire mély csalódás rej-
lik, gyógyíthatatlan keserűség — de ez, persze, nem akadályozza
meg, sőt inkább sürgeti a szív menekülését, fokozza a szép emberte-
lenség szféráinak csábítását.

Mindig is megrendítő, ha a szív — nevezzük bárminek, a *tényál-
lás örök* — a magasból jelentkezik vissza, és általában úrról, a másik
vég földihez hasonló minőségéről tudósít. József Attila, akit a sze-
relmi mámor vet a magas hajnali ég csillagai alá, az *Óda* végén en-
ciklopédikus hódolással, lélegzetvisszafojtva állapítja meg: „(Mi-
lyen magas e hajnali ég! (...) El vagyok veszve, azt hiszem. | Hallom,
amint fölöttem csattog, | ver a szívem.) Látjuk, aki fenn a magasban
keresi a törvényt, azt a létformát, amelyben nem egyedül van (Sziji
majd azt mondja: „de lám, egyedül nem vagyok senki”), azt inkább az
erős sír, eleven úgy látványa fogadja, mintsem bármiféle mennyei üd-

vösség, megnyugvás vagy bizonyosság. A földszintnél magasabban fekvő bizonyosság még veszélyesebb volna, mint ez a lenti? Nem tudjuk. Mindenesetre, aki nem akar közöttünk lenni, és mégsem telik többre ereje, mint hogy közöttünk legyen, az kiszakadási manőverei, alkalmi üdv-kísérletei közben olykor komolyabb veszedelmet idéz elő, mint aki a mozdulatlanságra esküszik.

Szijj Ferenc aprólékosan tételődő, súlyos verse így hangzik:

A KÓRHÁZ TETEJÉN

*Felmászom a kórház tetejére.
Nem tudok aludni. Illetve aludtam már,
korán lefeküdtem, vagy nem is kellett
lefeküdni, mert mit csinálhatna itt mást az ember,
de aludtam, aztán felébredtem,
néztem, hol vagyok, kik ezek, reggel van-e,
vagy még nem is hajnalodik, elindultam
a dolgomat végezni.*

*Innen minden áttekinthető. Már amennyire
a sötétség engedi, de hiszen nem is ez a lényeg,
elsiet valaki a lámpa alatt, mintha
nem várná meg a munka vagy a titkos szeretője,
hanem az ég. Itt már nincs rajtam
még egy emelet, nem tolnak fölöttem ágyat,
nem nyögnek, nem kiabálnak, látom
a csillagos eget, olyan, mint otthon,
minden ismerős rajta.*

*És ha láthatom, miért kellene bármit is csinálni?
Mire föl a törekvés, hogy valami nagyobb
a kicsiből, többet a kevésből, gyarapodni,
növekedni, hátrahagyni valamit a vériünkéből valónak,
szokásokat tiszteletben tartani?
A csillagos ég mindig ugyanaz, a halál is,
a nyomorúságos is ugyanaz, a végén mindig
emberek jönnek egy papírral, és elvesznek mindent.*

*A csillagok kijelölik a helyem,
és csak ahhoz kell ragaszkodni. Azt mutatják
a távolsággal, szögfordulattal és az állandó
ragyogással a sötét boltozaton.
Ember nem tudja lelépni kettőnek a közét se,
nemhogy még másik falu, távoli város,
csatamező, elindulni bárhová, mást akarni,
nő akaratának meghajolni.*

*Ez a hely csak az enyém, ide más nem jöhet,
csak én tudom leolvasni születésemtől fogva.
Felhajtok a dombra a szekérrel, vagy le a völgybe,
elkötöm láncsal a kereket, iszom a tókából,
mert szomjas vagyok, vagy rettegéssel gondolok rá,
mert az is a mindenség, és benne én,
meglátom magam, úgy olvasom le éjjel
nyugtalanul a csillagokból a helyem. Mégis,
hiányzik hozzá valami, talán egy végső bölintés,
könnyű fejjel, nincs benne sírás semmi fájdalomtól,
mintha csak repülnék lefelé
két lekaszált dombhajlat között a mélybe.*

*De most nem tudok moccanni se, mert szavakat
gondolok el a halottaknak. Itt állnak mögöttem,
fogják a pizsamám csücskét, úgy jobban megértik.*

*Amikor levisznek, nem szólok semmit. Lefektetnek,
hát jó, úgyse tudok aludni. Virrasztok magamért,
de lám, egyediül nem vagyok senki.
Talán majd nemsokára jön a reggel.*

A vers rövid életkép, kórházban lejátszódó éjszakai jelenet, amelyben a szereplő — miközben felmászik a kórház tetejére — életfontosságúnak tűnő kérdéseket tesz fel, önmagának és mindenkinek. A kérdések (vagy a kérdés nélkül elhangzó, öngyötréssel jellemzett töprengések) részben a konkrét helyzetből adódó szorongást tükrözik, részben pedig egy általános, egész életet elárasztó feszélyezettség jelzései. Noha a jelenet olyan helyen zajlik (egy kórházban), amely valamely aktuális, nyilván elvileg nevesíthető kinnal függhet össze, a vers nem ennek a meg nem nevezett bajnak résztörténete, hanem egy olyan életérzés kivonata, amely költői formában felsejlő aggodalmak megfogalmazására alkalmas.

A költeményt nem nevezném sem filozófiai, sem leíró, sem emlékező szövegnek — olyan hangulati tér ez, amelyben a semmilyen más módon nem artikulálható létérzetek megrendítő formát ölthetnek. Miért kell gyarapítani és gyarapodni életünk során? Kell-e hátrahagynunk valamit halálunk után azoknak, akik tőlünk származnak? Kell-e érdeklődnünk bármi módon embertársaink iránt? Hol a helyem a világban? És erre a helyre kit kell még odaengednem? A vigasz örvéen, a rokonság ürügyén? Sorolhatnám. Talán ha Hölderlint hívhatnám segítségül (az ő alakja egy tétova mottóban fel is ködlik a kötetben), a *Brot und Wein* (*Bor és kenyér*) egyik sorát, úgy is fogalmazhatnák: *Wozu Dichter in dürftiger Zeit? (Minek a költő szűkös időben?)*. Hiszen a költészetnek — és itt nagy költészetet olvasunk — állandó jegye, hogy csak ez a beszédmód engedi meg az akár értelmetlennek tűnő formában kibomló, mégis legmélyebb feszengé-

seinket, létfontosságú aggodalmainkat kifejező gondolatainkat. Gondolatok? Nem, a költészetben más síkon zajlik a tartalom-közvetítés: itt a szokatlanul formált hangnem, az érzelmi dinamika, a belső ábrázolás szuverenitása érvényesíti azt az „ütést”, amely az írásbeliség más formáiban akár banálisnak is tűnhetne. Furcsa hatásmechanizmusa a nagy költészetnek: a szegényes gondolat hirtelen minden ínkunkat megreszketteti, összes nyugalmunkból kivet.

A kaland különös ízét már a cím előrevetíti: a *tetején* szó a birtokos személyrag miatt ugyan egyszerre jelent csupán *tetőt* és „*tetejet*”, tehát legmagasabb pontot, a szokatlan birtokos (*a kórház*) azonban mindenképpen felrezzenti az embert. Nyilván betegről lesz szó, aki felmegy (figyeljük a kissé ironikus változatot: *felmászom*, tárgyas ragozással, tehát nem a könnyedebb, köznapibb vállalkozást sejtető alanyival: nem azt mondja: *felmászok*), felmegy kiszellőztetni a fejét, és kinéz a városra, amelynek kórházában betegségét kezelik. Különc ötlet, vajon mire szolgál? Aztán az első szakasz zaklatottságot festő sorai megindokolják, miért olyan nyugtalan a lírai esendő. Nem tud aludni, illetve aludt már, azaz...

És máris szemléletes példán látjuk Szíjj művészetének egyik fortélyos fogását: a folytonosan alkalmazott módosítási kényszert, a pontoskodásnak álcázott nyelvi rögzítés aprólékos ceremóniáit. A kötetben általában is, itt pedig különösen úgy érezzük: a költő úgy tesz, mintha nem találna a szót, nem volna képes szabatosan körvonalazni azt az élethelyzetet, amelyről ír, mintha nem használná, hanem ebben a pillanatban alkotná meg a szavakat éppen arra a kieső értelemre, amelyet egyébként nem tartalmaznak. Mellesleg: nemcsak önmagának teremti meg szókészletét minden egyes alkalomra, hanem „*szavakat gondol el a halottaknak*” is, ahogyan a vers végén írja. Mit sugall? Hogy semmi sem *úgy van*. Minden csak képzelet, árulás, hamis ragyogás, üresség, repülés, dogma. Minden repül. Lehet, hogy egyetlen szabadságunk abban áll, hogy eltévedjünk a magasság irányába. A szavak sem találják helyüket, lebegnek a szöveg felületén, s néha meg-megpendítenek egy-egy olyan hűrt, amely nem cáfolja és nem csúfolja meg valódi szándékainkat. Holdbéli táj, mit mondjak, az a hely, ahol fájdalomainkat kezelik, s ahol gyötrelmeink közben sem szűnünk meg keresni a helyünket itt a földön és a világegyetemben.

Az álom és ébrenlét között vergődő figura, miután hatalmasan és egyszerűen közölte velünk otthontalanságát (hiszen ez a nagyszerű vers Szíjj Ferenc *Apokrifja*), elindul valahová. Hová is? „*A dolgomat végezni.*” Ha megállunk, rögtön észleljük a fogalmazás csínját: nem azt írja, *elindultam a dolgomat végezni*, hanem *elvégezni*. Ez az igekötő itt döntő jelentőséget kap, minthogy kettős jelentéssel ruhazza fel a sort, mégpedig kétféle alapszükséglet ideáját sodorja a vers peremére. *Dolog?* Talán az illemhelyre indulna? Vagy más dolgot kíván elvégezni? Később, a költemény ötödik egységének első sorában ez áll: „*Ez a hely csak az enyém, ide más nem jöhet.*” Csak futólag

jelzem, hogy a magányos hely keresésének és megtalálásnak ez a rögeszméje szüksége az embernek, alapszükséglete, és nem véletlen, hogy a *retraite* kifejezés az elvonulásnak, dologvégezésnek és magányos töprengésnek egyaránt szinonimája lehet. Szíjj nem átalálja egyberostálni a szemantikai mezőket, és minden erejével közli velünk, hogy szüksége van a magányra minden helyzetben, amely fontos életfunkcióihoz kapcsolódik. Fizikum és szakralitás így fonódik össze egyetlen igekötővel ebben a bámulatos szövegben.

Felébred a figura (így indul a *Hajnali részegség* is). És mint ennek a versnek első sora, tíz szótagos az *Apokrif* is. És már fent is vagyunk a tetőn... vagy nem vagyunk fent... ki tudja, hiszen a költő az utólagos módosítások kényszermozdulataival szinte tüstént meg is akarja tagadni a helyet, ahová felmászott, *még azt sem szeretné, hogy mi tudjuk, hová rejtőzött*. Áttekinthető-e itt minden csakugyan? Kötve hiszem. Hiszen: „*már amennyire / a sötétség engedi, de hiszen nem is ez a lényeg*”. Ez az állandó igei lebegtetés, a jelentések helyben történő szétszerelése, nem is váránk, hallatlan súlyt kölcsönöz a versnek. Bizalmat kelt, melegedő várakozást kelt az első mondat („*Innen minden áttekinthető*”), persze, érezzük a nagymérvű magányt, azt az egyetemes, „*a szív legmélyebb üregeiben / cseleit szövő, fondor magányt / s a mindenséget*”, ahogy József Attila mondja az *Ódában*. Ott is a magány és a mindenség képzetei szövődnek össze (egy szerelem reményében), itt is a magasság felé tolja a szenvedőt a kórházi egyedüllét — mondhatnám, csak magányában találja meg a magasságot, amely helyet teremt s talán értelmet ad számára itt a földön, de medret vés szívében másoknak is, a holtaknak, akik mozdulatlanul állítják szembe a csillagvilággal.

Ismét eszünkbe jut, hogy egyszer már megidézte a magyar költészet ezt a verbális koreográfiát, *A Dunánál* második részében: a holtak, az ősök, „*ők fogják ceruzámat / s én érzem őket és emlékezem*”. Felvillan még egy-egy járókelő, de a „*hanem az ég*” visszakapcsolja a szöveget a második sorhoz, és bizzar tagadások formájában vázolja a magányt kiharcolt úrkutató tető-helyzetét. Ebben a szép embertelenségben a földiek még „*munka és titkos szerelem*” után rohannak a hajnali sötétben, de a kórháztető alpinistája már ekkor az eget szemléli, kortyolgatja sötét szabadságát, és baljós, az emberi világban ritkán megfogalmazódó ideákkal kezdi benépesíteni a verset. Az ordas magány-mohóságnak ez az elemi igénye felülről várja azt az izgalmat, amely esetleg új alakzattá rendezi az életét, és minden pillanatát szilárd ponttá teszi, valamely mozdíthatatlan üdvösség keretében.

A költészetben ez a faggatózó várakozás nem ritkán fordul elő, persze, nem ilyen intenzitással. Sok más helyett idézem Rainer Maria Rilke képzetét, aki ugyanilyen robusztus sóvárgással emlegette egész életében, költészetének számtalan korszakában a magasságnak ezt a figura-teremtő varázsát, a kozmikus hatóerők rendteremtő törvényszerűségeit. 1907-es versében, *Der Ball (A labda)*

emlékezetesen mondja: a labda, miközben felszáll, „den Spielenden von oben / auf einmal eine neue Stelle zeigt, / sie ordnend wie zu einer Tanzfigur“ („a labda a játszótársaknak felülről / hirtelen egy új helyet mutat, / új táncalakzattá rendezve őket”). Szijj Ferenc versében ugyan-csak érzékeljük a világmindenség térkép-üzenetét — igaz, itt nem többen játszanak, hanem csupán egyetlen lírai halandó vár választ élete égető kérdéseire. Nem tudom eldönteni, milyen metaforával jegyezzem el ezt a verset, veszek hát példát a kabbalisztikus bölcsesség könyveiből. Ott azt olvasom: ha imádkozunk, mi szólunk Istenhez; ha tanulunk, Isten szól mihozzánk. Szijj Ferenc költeménye, úgy tűnik, egymásban tükrözteti ezeket a funkciókat.

A harmadik egység kezdi meg a szorongásból kifeszülő kérdések sorolását — a szemérmes versfigura nyelve, érezzük, ínyéhez tapad, miközben az élet gyötrő, soha nem hallott, választ is alig viselő rejtelmek kezd sorolni. A költői kérdés természete — itt észleljük ezt világosan — abban áll, hogy nem válaszban oldódhat fel, hanem csupán hosszan tartó emlékezésben. Olyan választ nem tűró kérdések ezek, amelyekkel együtt kell élnünk a megoldhatóság ígérete nélkül. Meghökentő már az első képzettársítás: miért ösztönzi a figurát a csillagos ég erre a kérdésre: „miért kellene bármit is csinálni? Miért kell növekedni, gyarapodni? Szokásokat tiszteletben tartani?” Mális mélyén úszunk a nagy találynak, amelyet csak a költészet tud megfogalmazni. Az ég állócsillagai, a magasság térképrajza, a sötétségben fénylő csillagrendek mind a boldog stabilitás harmóniáját közlik a fürkészővel, s azt üzenik: szorongásaink egyik oka legalábbis az állandó törekvés, hajsza, a változás és újítás mámore, a célok hajhászása (miközben észre se vesszük, hogy minden cél mozog).

A változástól való irtózás nem új keletű képzet: már a görög filozófiában is a Félelem egyik forrásának tekintették bizonyos iskolák. És a költőknek az az előkelő cenzusa, amelyhez Szijj Ferenc is tartozik — főleg bizonyos korokban, élethelyzetekben és emberi alkatok esetén — mindig is lázasan kívánczolt erre a félholtszerű, közöny-imádó állapotra, amelyben, úgy tűnik, megszűnhetnének a lét nagy ellentmondásai, sőt paradoxonai. Gottfried Benn a második világháború után *Statische Gedichte (Statikus költemények)* címen adott ki versgyűjteményt, Pilinszky János pedig több változatban is ezt emlegette az *Aranykori töredékben*: „Kimondhatatlan jól van, ami van, / minden tetőről látni a napot.” (Figyeljünk a stabilizált harmónia, a tető, a minden és a nap sugalmazott jelenlétére; Szijj verse az éjszaka közepén ugyanezeket a fogalmakat küldi kérdésként valamely néma fellevitelnek, semminek vagy istennek, ki tudná, a modern versben már nincsen neve az emberiség legrégebb Gondjának...)

Meg kell azonban adni, hogy a költeménynek ezen a pontján a Változatlanág nem csak kedvező jegyeit mutatja. A moccsatlan csillagég mellett ugyanis megjelenik a halál, a nyomorúság, az emberi kifosztás sokszoros képzet-csoportja is, és ezek a „síri csend”, a néma holtak méltánytalanul nemlétbe taszított sokaságát is szó-

bahozzák. (Később nem véletlenül tér majd vissza a szavakat kérő halottak csoportja, akik „fogják pizsamám csücskét, úgy jobban megértik”.) Ez a hatalmas mértékekben megnyilvánuló, minden emberi felfogást meghaladó kozmosz nemcsak önmagában lenyűgöző, hanem azért is, mert (mondja a versfigura) kijelöli az ember helyét a földi szélességeken. Messze van minden az elérhetetlen magasban, mégis közel ahhoz, hogy az ember még egy kórház tetejéről is mértékrendnek érzékelhesse a sötétlő fénypontvilágokat, és hivatkozhasson rá önmagában, majd ha visszatért kórháztetői kalandjából a folyosói mesterséges fényforrások közé.

Szijj magasrendű közlendőjét egy 1924-es muzoti Rilke-vers még élesebb körvonalakkal világítja meg. A *Nachthimmel und Sternenfall*ból idézek (*Éjszakai ég és csillaghullás*) nyersfordításban: „Az ég hatalmas, tele csodálatos fegyelemmel, / készlet térségből, túlzott mértékű világ. / Mi pedig túl messze vagyunk ahhoz, hogy alakíthatna, / de túl közel ahhoz, hogy hátat fordíthatnánk neki.” Úgy tűnik, választott versünk pontosan ezt az igényes rendet keresi, a kimozdíthatatlan egzisztenciális alapokat. De helyünk itt a földön van, talán éppen ott, ahol vagyunk, talán ott, ahová vágyaink vonzanak, talán a szülőföldünkön (mindjárt, a következő szakaszban, vagy egységben gyermekkori jelenet következik). A sötétben is ragyogó mennybolt, ezt tudatja velünk a magasban csavargó, éppen azt a helyet világítja meg értelemmel, ahol a figura tartózkodik. Mindig annak a helyzetnek a mélyén rejlik az értelem, ahol vagyunk. Goethe ezt úgy mondaná: „*legyetek maradás révén azok, akik vagytok*”. Hát ne menjünk sehová? Ne is moccanjunk? Ne figyeljünk mások (nő!) sűgásaira? Nem, egy versben soha nem a szavak kérgén kell fennakadnunk, hanem mindig azt kell kitapogatnunk, amit a szavak közvetve sugallnak. Többet ebből, itt ezt sugallják: „*több maradást*”. Kevesebb teperést. Több eltűnést, kevesebb mutatkozást. Nem szükséges, hogy mindenütt ott legyünk, kellenek olyan helyek, időpontok, évek, évtizedek, amikor szabadságunk igénye azt parancsolja, hogy láthatatlanok legyünk.

Ezt a verset tekinthetem egzisztenciális vallomásnak is, de mondhatnám azt is: itt az egzisztenciális sáv érintkezik a költőivel, úgy-hogy a kijelentések ars poetica-érvényűek. Ez kell a költészethez: hűség. Az ég kémlése. Lassúság (Szijj már első kötetének ezt a címet adta: *A lassú élet titka*). Semmi eltérítés. Semmi figyelemelterelés. Semmi árulás. Semmi szerzési mánia. Nincs köze a birtokláshoz. Talán nem is a művészet létrehozatalának törvényeit sejtjük meg itt, hanem a létrehívás evangéliumát. A benső ajánlat az, hogy ragaszkodni kell mindvégig ahhoz, amit hely, hivatás, származás, erőltetett menet nélküli haladás (az a szűk környezet, amely saját lépteink nyomait viseli) adni képes. Nem szerezni, nem gyarapodni, nem hátrahagyni, nem mást akarni, nem meghajolni kell, hanem ragaszkodni. Lenni.

Egy pillanatra megállok, és szemügyre veszem azokat a — még nem említett — jegyeket, amelyek Szijj Ferenc művészetét meghatározzák.

A legfontosabbnak tűnik, hogy a szorongást tükröző létérzetet szaggatott, feszengő stílus tolmácsolja. Mondatok törnek derékba, töredékek keresik a helyüket (mint a figura maga), a vég sem hoz nyelvtanilag kerekded befejezést. Ezt a nyugtalan hullámozást azonban ellensúlyozza egy-egy határozott kijelentés, és ezek közt akadnak ritka töménységű, költészetünk eszméleti csúcspontjaihoz tartozó megfogalmazások. Szíjjnál nincsenek rögeszmés formai kimódolások, a kötött formából fakadó mellékhangulatok (ő szabadverset ír), nincsenek akusztikus függések vagy ráaggatások. Viszont bőven vannak megjegyzésre érdemes, örök érvényű mondatok. „*A csillagok és mindig ugyanaz, a halál is.*” Vagy: „*A csillagok kijelölik a helyem, / és ahhoz kell ragaszkodni.*” Később: „*De most nem tudok moccanni se, mert szavakat / gondolok el a halottaknak.*” Vagy a legcsodálatosabb, természetesen, a vers végén, a feledhetetlen zárlatban: „*Virrasztok magamért, / de lám, egyedül nem vagyok senki.*”

Más fontos jegy: a Szíjj-vers álmafla, pupákos, színleg málészkodó cselekményrajza. Számtalan versében figyeljük hallatlan erőfeszítéssel, mi is történik a szövegben (csakugyan zajlik-e valami, vagy egyik pillanat társul öntudatlanul a másik mögé). És legtöbbször arra jutunk: nem, nem, a cselekmény csak ürügy, mert nélküle nem megy... De itt, ebben a versben, azt hiszem, kivételesen, szerepet játszik az is, hogy kórházról esik szó, annak is a tetejéről, betegágyról (*lefektetnek*), s másról. Éppen az ellentét folytán nyer tragikusan komoly jelentést a magasság szemlélése (kórház, csillagok), éppen ez egyszerű, a hétköznaphból kilógó tettel jutunk csak közelebb a költemény legmélyebb belátásaihoz. Hozzátehetném: megrendítő, ahogy a figura épp a *magasban hőkken rá, hol a helye*, épp a sötétben éri megvilágosodás, épp a betegségek helyén képes megfogalmazni létének alapelveit, s ami úgy indul, mint valami henye éjszakai szellőzködés, úgy végződik, mint egy igazi beavatás, vagy szakrális szertartás. A nem feltűnésre törő cselekmény cselekedetté válik, és itt is bekövetkezik a *Hajnali részegség* katarzisa. A közelgő hajnali virradat minden értelemben világosságot ígér.

Még egy szerkesztési jegyre utalnék: a *jelen idő* mesteri alkalmazására (észre se vesszük, micsoda finom arány- és stílusérzék igazgatja itt az igehasználatot). Próbáljunk módosítani a szöveg verbális készletén — mondjuk, tegyük múlt időbe egyik-másik alakot. *Felmásztam a kórház tetejére*, például. Vagy: *Felhajtottam a dombra a szekérrel*. Ahogy haladunk a szövegben, másodszer, harmadszer, negyedszer, eltűnődünk a kis esemény-betéteken. Az nem lehet, hogy minden egyszerre esik meg itt: a felmászás, a csillagvizsgálás, a gondolati megtermékenyülés, a nyilván ifjúkori szekérhajtás stb. Nem, nem. Ellenben látjuk: a múlt idő egyszerű történetté vékonyítaná az epikus részleteket, így viszont minden egyszerre zúdul ránk, a mese, a metaforák, a belső történés visszakövetése, a súlykolásszerű reflexív rétegek beépítése, a halottakig hátranyúló önvizsgálat, és a befejezés, a kényszer-lefektetés a sötét kilengés

után. A magasztos bánat, az alvajáró hangnem, a törések ingerült ritmusa, a magasra menekülés közben kibontott igény-katalógus röpteti a verset, és lágy, de makacs ismétlésekben hangsúlyozza a lassan kivilágló közlendőt: a magány akarását, a mozdulatlanság sóvárgását, az eseménytelen célba érést (célban tartózkodást).

Régebbi költők, akik ugyancsak valamilyen transzcendens sóvárgásra utalva fogalmazták meg szorongásukat, az egyéniség jogait hangoztatták. Milton Sátánja az alvilági sivatagban sem panaszkodik, amíg elmondhatja: „*azonos vagyok magammal*”. „*The mind is its own place, and in itself / Can make a Heav'n of Hell a Hell of Heav'n. / What matters where if I be still the same*” („Az elme önmaga helye, és önmagában / Alkothat mennyet pokolból, poklot mennyből. / Mit számít, hol, ameddig ugyanaz vagyok”). Ez az óhaj sokszor a távolság habzsolásának, a mozgás korlátlan ösztönének, a kötetlenség formáinak imádatát jelentette. Ezt az irracionális távozási mániát a 19. században sokan megfogalmazták, hadd említsem csupán Baudelaire-nek *Az utazás* című versét.

A helyváltoztatás művészi kényszerképzete, gyötrelmes óhaja a 20. században lazul fel, s bizonyos költőknél éppen a fonákját, a hely makacs megőrzésének, a hely el nem hagyásának himnuszává válik. Némelyek furcsállnák, pedig tény: Szijj eszmélete számtalan ponton érintkezik a Nemes Nagy Ágnes-i, rilkei felfogással. „*Tanulni kell a téli fákat*”, mondja a magyar költő. A mozdulatlanság itt az önazonosság szinonimája, sőt éltető forrása: arra a helyre kell figyelniünk, ahol vagyunk, és csak akkor lehetünk önmagunkkal azonosak, ha ritkán fordítunk hátat örökölt helyünknek. Rilke számtalan formában hangsúlyozza ezt a lét-parancsot, kései verseiben a helyelhagyásra képtelen növényi világ eszményítéseként. „*Blumen, geduldig genug, / hoben nur horchend die Köpfe, / blieben im Boden gebannt. / Weil sie verzichteten auf / Gang und gewillte Bewegung, / stehn sie reich und so rein. (...) Innere Wege zu tun / an der gebotenen Stelle, / ist es nicht menschliches Los?*” („Virágok, csupa türelem, / csak kémelve emelgették a fejüket, / de helyben maradtak a föld foglyaként. / Mert lemondtak a / járásról és a szándékos mozgásról, / azért állanak olyan gazdagon és olyan tisztán. (...) Benső utakat megtenni / a kijelölt helyen, / nem ez-e az emberi sors?”).

Mintha Szijj Ferenc verséhez egyenesen vezetne innen az út. A kórház tetején azonban ezt a költői filozófiát kiegészíti még néhány drámai elemmel. Másoknál, ha van egyáltalán indoklás, a járás hiánya az eszmény — Szijj verse ellenben hozzáfűzi: „*ide más nem jöhet*”. És még azt is: „*születésemről fogva*”. Tehát tér- és időbeli dimenzióval festi alá ezt az elidegeníthetetlen óhajot, az önmegvonásnak ezt a kíméletlen hiszekegyét. Mint ahogy már az előbb említett költőkben is érzékeltük a kirekesztésnek bizonyos finom, fojtott mellézköngéit, itt is megjelenik a bezárkózás, önbüntetés, önmegvonás, önelűntetés kísértete (mindegy, melyik szóval próbáljuk megnevezni ezt a sarkalatos szükségletet). Ez a lírai esendő nem az

emberekkel kíván együttesben lenni, hanem a *mindenséggel*, a magassággal, a csillagvilággal. (József Attila, hogyan is mondta ő? „*A mindenséggel mérd magad.*”) És nem csupán egy időre (aminek okát is tudná adni), hanem egy életre, életfogytiglan. És akkor — ne feledjük: jelen időben — felidézi ifjúkora egyik jelenetét, amikor a szekérral felhajtott a dombra, vagy ivott a föld vizéből. A *tóka* (tócsa, vizesgödör) tükre megint a csillagos ég ábráit, a hatalmas világ-mindenséget őrzi: a víztükörben Nárcisz és a magasság ölelkeznek.

A jelenet, úgy érzem, ismét mély szomorúságról, eleve elrendelt egyedüllétről vall. Végigborzong a sorokban a fiatal élet félelmes tétovasága, gátlásokból összesűrűsödő vakmerősége, felfele is zuhanó, lefele is repülő, hasadt öntudata. Vadul feszülnek itt egymásnak az *önbiztatás* (csak én tudom, felhajtok, elkötöm, iszom, az is mindenség) és az *önbüntetés* (ide más nem, rettegéssel gondolok rá, szomjas vagyok, nyugtalanul, hiányzik hozzá valami) elemei, s az olvasó maga sem tudja, izguljon-e az elmaradt *végső bölintás* miatt, vagy nyugodjék meg, hiszen a szereplő mégiscsak valami-féle jelet kapott a magasságtól (bármit értsünk is ezen). Én a nevesített *helyigénylés* mögött — talán épp a gyermekkori betét, majd a két rövid záró szakasz miatt — mélyebb megrendülést regisztrálok, s hirtelen nem is tudnék más képzetscsoportot megnevezni, mint ezt: sehol nem lenni, senkié nem lenni, „*Niemandes Schlaf zu sein, Niemandes Sohn zu sein*”, senki álmának nem lenni, senki fiának nem lenni, senki szeretőjének nem lenni, semmi munkába nem sietni... tehát mindannak tagadására gondolok, ami a versben, henye felsorolásban, történik. Van, aki munkába siet, van, aki szeretőtől boldogságot vár, van, akit egy-egy nő útra térít és eligazgat — de mindannyiunkat elintéz valaki, aki egyszer csak papírral elénk áll, és elveszi mindenünket. Ezt a kifosztást elhozhatja a halál is, de a nyugtalanság megalapozódhat már gyerekkorunkban, amikor még kezünkben a gyeplő, amikor még nem gyötört semmi fájdalom, még nincs mit elvenni tőlünk, és reménykedhetünk abban, hogy a mindenség tükröződhet a tóka vizében, és mi is elférünk ugyanabban a víztükörben.

Az utolsó előtti három sor a gyermekkori előtti szereplőket, a szülőket, a holtakat kiáltja, azokat, akik nélkül az egész élet, s így a kórházi jelenet sem jött volna létre. De furcsa ez a „tetemrehívás”. Hiszen miközben éppen az az állapot következik be, amelyet a költemény eszményít („*miért kellene bármit is csinálni?*”), most mintha gyötörné a figurát, hogy moccanni se tud, és *szavakat kell elgondolnia a halottaknak*. Mít jelent ez? Meg akarja hallani a holtak hangját újra? Tőlük vár magyarázatot? Vagy éppen azért nem tud mozdulni, mert most a holtakkal beszél, és talán most, ebben a csillagközi pillanatban végre szót ért velük, *meg tudja beszélni velük az életét?* Hajlok arra, hogy ez az önvádoló tékozló fiú épp azoknak akar számot adni megfeneklett (kórházban megrekedt) életéről, akik holtukban is érdeklődnek iránta, egyedüli jogos fellebbvitelként, bár akár vétkes-

ként is abban, hogy ez az élet így alakult. A költemény mélységes hitelét és megrengető erejét ez az egyetlen vizsgálati bogba csomózott érzelmi töltet adja: a vers szenvedő figurája nem vétkességi arányokat nevez meg, nem büntetést oszt, nem felró vagy felment, hanem ábrázol egy tényállást, amelynek nyilván elevenek és holtak egyaránt részesei.

Sziji Ferenc verse a lelkiismeretvizsgálat legújabb lírai remekműve költészetünkben. A végén visszatér a kiindulóponthoz: levezetik a tetőről, visszafektetik ágyába, és folytatódik minden ott, ahol elkezdődött. Persze, közben megtörtént az, hogy a költő szembe-sült a magassággal, a csillagos éggel; megtudta, hogy csak a maga helyén teljesítheti az életét; hogy bár csak egyedül kíván tökéletesedni, vannak olyanok, akik megelőzik és övezik az életét, s akik nélkül még magányra sem vágyakozhatna. A fonák módon megvallott ragaszkodás nagy verse *A kórház tetején*: keserű megidézése a nem-létezőknek, akik még mondanának valamit a fennjáróknak, és emlegetése azoknak, akik ugyan léteznek, sőt *vérüinkből valók*, de ha közelednek, elváltoztatják életünket. Amikor a hőst visszatere-lik ágyába, elhangzik ez a döbbenetes mondat: „*Virrasztok magamért, / de lám, egyedül nem vagyok senki.*” Virrasztani holtakért szoktunk. Halott volna, aki egyedül van? Igen, ezt is közli velünk, félreérthetetlenül, a vers: az egyedüllét a művész legelemibb kívánsága és a legbiztosabb halál. Goethe egyik maximája szerint a műalkotás *anyagát* mindenki látja, *tartalmát* viszont csak az, akinek hozzátennivalója van. (A *forma* pedig titok a legtöbbeknek.)

Anyag: felmászom a kórház tetejére. Tartalom: egyedül akarok lenni, ha török, ha szakad. De óvjanak magányomban a holtak. Óvjanak az elevenek, de minden szándék nélkül. Órizzen az, aki elfogadja, hogy senki nem akarok lenni. Azaz: hogy senki akarok lenni. Szeretni kell azt is, aki boldogtalan. Mert a boldogtalanak mindig igaza van.